

Revitalisering af garifunaernes sprog og kultur

En stor del af IBIS' arbejde har i mange år været udvikling af tosprogede interkulturelle uddannelsesprogrammer i tidligere kolonistater i Afrika og Latinamerika. I Latinamerika har dette arbejde primært været udført i samarbejde med de oprindelige folk, som gennem utallige år har kæmpet for at få tosproget interkulturel uddannelse på dagsordenen. En sådan uddannelse har ikke blot haft til formål at sikre de oprindelige folk undervisning på deres modersmål, men i høj grad også at få deres kulturer integreret i det nationale curriculum. Tidligere foregik den undervisning, de oprindelige folk modtog i skolerne, udelukkende på kolonimagtens sprog, og den tog primært udgangspunkt i en vestlig kultur. Indførelse af tosproget interkulturel undervisning i skolerne, udført af veluddannede tosprogede lærere, har ikke overraskende ført til en større – både faglig og social – progression og har dermed været medvirkende til, at der blev skabt en mere lige adgang til uddannelse og dermed også mulighed for en mere aktiv deltagelse i udviklingen af samfundet. Garifunaerne, der lever langs den caribiske kyst i Belize, Guatemala, Honduras og Nicaragua, er i denne forbindelse ingen undtagelse. I denne artikel vil vi specielt se på situationen i Nicaragua, hvor IBIS siden 2008 har arbejdet med interkulturel undervisning i forhold til garifunaerne.

JETTE LUNA

Cand.pæd.soc., seniorrådgiver inden
for uddannelse, IBIS

lju@ibis.dk

Garifunafolket og dets sprog

Garifunafolket har sin oprindelse på den caribiske ø St. Vincent og opstod omkring 1635 som en blanding af øens oprindelige folk, arawakere, og undslupne afrikanske slaver. På St. Vincent levede garifunaerne mange år som et frit folk, men netop denne frihed sås der med stor bekymring på af de engelske og franske koloniherrer, der omkring 1750 indtog øen. De europæiske kolonister ønskede at udrydde garifunaerne, da de sorte slaver, englænderne indførte, i stigende grad søgte tilflugt i garifunaernes landsbyer. I 1790'erne begyndte englænderne at føre utallige og meget blodige kampe mod øens i alt ca. 8.000 garifunaer. De fleste garifunaer blev dræbt, og resten, ca. 3.000, blev deporteret fra øen i Caribien og sejlet til fastlandet i Honduras. Her fik de arbejde i plantager og i fiskeriet, og langsomt spredte de sig langs hele den caribiske kyst i Mellemamerika. I dag findes der garifunasamfund i Belize, Guatemala, Honduras og Nicaragua samt i de større byer i det sydlige USA, og man regner med, at antallet af garifunaer i dag er oppe på 600.000.

Garifunaerne indvandrede til Nicaragua i slutningen af 1800-tallet, hvor de bosatte sig på Atlanterhavskysten. Her boede også efterkommerne af afrikanske slaver, kreolerne, og garifunaerne overtog relativt hurtigt deres sprog: creol, som har sin oprindelse i det engelske sprog. I over 100 år havde de nicaraguanske garifunaer stort set ingen kontakt til de øvrige garifunasamfund i regionen, og af de ca. 3.300 garifunaer, der lever i Nicaragua i dag, er det kun ca. 10-15 af de ældste, der har garifuna som førstesprog. Garifuna er derfor så godt som uddødt i Nicaragua.

At garifunaer i Nicaragua ikke længere taler deres sprog, kan ses som et resultat af Nicaraguas tidligere monokulturelle politik, som havde til hensigt at udrydde de oprindelige folks sprog og kulturer og dermed gøre Nicaragua til et mere homogent engelsk- eller spansktalende land. Sproget garifuna er et arawakisk sprog, som er en betegnelse for i alt ca. 80 forskellige sprog, der tales eller har været talt af arawaker i Mellemamerika og over det meste af det sydamerikanske lavland. Arawakiske sprog er polysyntetiske. De enkelte ord består derfor ofte af et stort antal morfemer, som ofte modsvare flere selvstændige ord i sprog som f.eks. spansk og engelsk. Sproget adskilte sig derfor markant fra det creol, som der blev undervist på i skolerne, hvor garifunabørnene gik – og da der endnu ikke var udviklet skriftligt materiale på sproget, blev det opfattet som et mangelfuldt sprog, der ikke havde sin berettigelse i

uddannelsessystemet. Generelt var der mange fordomme om garifunaernes sprog, og både de spanske og engelske efterkommere i Nicaragua mente, at sproget primært blev brugt til at bagtale de hvide på – og til at udføre voodoo. At det gik tabt, ville derfor ikke være noget stort tab (Koskinen & López 2009). Et sådant syn på oprindelige folks sprog er karakteristisk i tidligere kolonistater, og dette har været medvirkende til, at man gennem generationer har fastholdt undervisning på de indførte europæiske sprog. Hvis børn og unge skulle lære noget i skolerne, var det jo vigtigt, at de blev undervist på »veludviklede sprog« såsom spansk, fransk eller engelsk og ikke de langt mere »primitive og mangelfulde sprog«, som de oprindelige folk talte. Samtidig sikrede man, at der på længere sigt udelukkende blev talt sprog, autoriteterne forstod (Grenoble & Whaley 2006).

Anerkendelse af garifunaernes sprog og kultur

Garifunaer i Nicaragua har generelt været udsat for en massiv diskrimination og har i høj grad også lidt under ovenstående syn på deres sprog. Desuden var de var jo hverken »fugl eller fisk«, da de var sorte, men talte som »indianerne«, og de udførte danse til en musik, der var en blanding af både afrikansk og arawakisk. De ønskede at blive anerkendt som et oprindeligt folk, men fandt ikke stor opbakning til dette ønske.

I 1989 udarbejdede den internationale arbejdsorganisation, ILO, den internationale konvention nr. 169 om oprindelige folk, og ved hjælp af denne konvention opnåede garifunaer i Mellemerika gennem et stædigt og vedvarende arbejde at blive anerkendt som et oprindeligt folk på lige fod med de øvrige oprindelige folk i Latinamerika. I 2001 blev garifunaerne yderligere anerkendt af UNESCO, som erklærede deres sprog, musik og danse som »mundtlige mesterværker og en vigtig del af menneskehedens kulturarv«.

FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder¹ blev endeligt vedtaget i 2007. Erklæringen opstiller individuelle og kollektive rettigheder for oprindelige folk, inkl. deres ret til bl.a. sprog og uddannelse. Erklæringen understreger desuden de oprindelige folks rettigheder til at opretholde og styrke deres egne institutioner, kulturer og traditioner og til at udvikle dem i overensstemmelse med egne behov og ønsker (Heugh 2010). Generelt kan det siges, at erklæringen beskriver minimumstandarder for de oprindelige folk, men (ligesom det gælder for alle øvrige erklæringer) at det i sidste ende er de enkelte lande, der viser, om de vil efterleve dem eller ej.

Både FN's erklæring og UNESCO's anerkendelse har haft betydning for garifunaernes arbejde med at revitalisere deres sprog og kultur. Men de var ikke startskuddet for dette arbejde, for allerede i 1993 vedtog Nicaragua en lov vedr. retten til brug af sprog², som gav alle folk i Nicaragua retten til at blive undervist på deres eget sprog. Denne lov førte til at Universitetet URACAN³ i 1995 udviklede et program »Programa Rescate Cultural Garifuna«, som havde til formål dels at indsamle data om sproget garifuna, dels at indsamle viden om brugen af sproget og holdninger til både sprog og kultur.

Uddannelsesprogrammer til revitaliseringen

Med udgangspunkt i dette studie er der sidenhen løbende blevet udviklet uddannelsesprogrammer, og den finske lingvist Erja Koskinen har i samarbejde med URACAN været primus motor i forhold til udviklingen af dette arbejde. Koskinen har bl.a. med inspiration fra de 'language nest'-programmer (se nedenfor), som man gennem flere år har brugt i undervisningen af maorier i New Zealand, været med til at udvikle særlige immersion-programmer.

At revitalisere et sprog og indføre det som et fag i uddannelsen er et stort og meget omfattende arbejde. Der skal uddannes lærere, udvikles undervisningsmaterialer og -metoder, curriculum og forældresamarbejde – og der skal indgås aftaler med undervisningsinstitutioner og autoriteter (Francis 2002). Koskinen har i dette arbejde løbende mødt stor modstand. Den generelle holdning blandt lokale uddannelsesfolk, herunder lærere og skoledirektører, har været, at når nu hverken børn eller voksne længere talte garifuna, så virkede det formålsløst at bruge ressourcer på at få det indført som undervisningssprog i skolerne. Også forældre har udvist modstand mod revitaliseringen af sproget. De kunne ikke se formålet med at genindføre et sprog, de ikke længere selv talte, og som de derfor heller ikke kunne støtte deres børn i tilegnelsen af.

Det har derfor været af stor betydning, at lærere fik mulighed for at diskutere, hvorfor garifuna nu skulle indføres i skolen, og hvordan de, uden selv at kunne tale sproget, kunne være med til at skabe et inkluderende, flerkulturelt undervisningsmiljø. Også forældrene, der aldrig selv havde talt garifuna, skulle have mulighed for at diskutere, hvilken betydning det kunne have, at deres børn nu skulle undervises i deres forfædres sprog. Forældrenes frustration og modstand gik primært på, at de jo ikke kunne hjælpe deres børn med at tale garifuna og derfor kunne komme til at fremstå som »dårlige« forældre, hvilket kunne skabe splid mellem børn og for-

ældre. Flere udtrykte desuden skam og sorg over ikke længere at kunne sproget. I takt med udviklingen af uddannelsesprogrammerne blev denne skam dog hurtigt vendt til stolthed over, at deres børn som en ny generation nu var med til at genindføre sproget (Koskinen & López 2009). For garifuna uddøde som konsekvens af et mere eller mindre påtvunget sprogskifte og ikke, fordi forældre bevidst valgte ikke længere at tale det. Som mange andre oprindelige folk kom garifunaerne under et både politisk, økonomisk og kulturelt pres og opgav derfor deres modersmål. På Atlanterhavs-kysten var garifunaerne en minoritet, og for at kunne opnå indflydelse og anerkendelse blev de nødt til at indrette sig under majoritetens forhold. Det betød bl.a., at de sendte deres børn i skoler, hvor undervisningen udelukkende foregik på creol, og langsomt, men sikkert overtog de nye generationer derfor majoritetssproget, creol.

Når et sprog dør, sker det ofte gennem en længerevarende proces, hvor sproget taber terræn inden for forskellige brugssfærer; først i specialiserede faglige anvendelser, f.eks. som administrationsprog, derefter som dagligsprog og til sidst i intimsfæren: som hjemmesprog og som bærer af tro og traditioner (Fishman 2001; Byram 2008). Ved at undersøge de forskellige generationers brug af sproget kan man direkte aflæse, om der vil indtræffe en sprogdød. Et sprog kan have adskillige talere, men er alligevel døende, hvis den opvoksende generation ikke længere har det som førstesprog. I Nicaragua er der ikke længere nogen af de unge garifunaer, der har sproget som førstesprog, men det er de unge, der er de vigtigste aktører i relation til genindførelsen af det.

Men hos garifunaerne er det ikke blot sproget, der bliver revitaliseret, men også kulturen. Kultur er en stor og integreret del af sprog, og Fishman mener, at relationen mellem sprog og kultur ganske enkelt er, at kultur kommer til udtryk gennem sprog, f.eks. gennem sange, digte, fortællinger, bønner, visdom etc. Når et sprog uddør, er det derfor ikke blot sproget, der forsvinder, men i høj grad også kulturen. Sprog er dermed mere end blot et kommunikationsværktøj, det er en identifikationsmarkør og en effektiv måde, hvorpå man kan videregive viden til kommende generationer (Fishman 2001).

Tab af sprog fører ofte til store eksistentielle kriser, og resultatet er ofte manglende mulighed for positiv identitetsdannelse, rodløshed, uhensigtsmæssig adfærd, f.eks. voldelig eller apatisk adfærd, samt øget brug af stimulanser. Dette er der utallige eksempler på blandt de oprindelige folk i f.eks. Nordamerika, Grønland, Austra-

lien og New Zealand, men også blandt immigranter i store dele af verden, som i deres nye lande ikke længere får mulighed for at bruge og udvikle deres sprog (Meyer & Alvarado 2010; Meyer 2009).

I Nicaragua er garifuna nu blevet indført som andetsprog i de skoler, hvor der er garifunaelever. Nye undervisningsmetoder, -materialer og curriculum er blevet udviklet, afprøvet og implementeret, og lærere er både blevet uddannet og efteruddannet inden for andetsprogpædagogik, herunder andetsprogstilegnelse og interkulturel pædagogik. I relation til udvikling af undervisning af både lærere og elever har man hentet hjælp fra uddannede lærere fra Honduras, og man har desuden givet de ældre elever mulighed for længerevarende studieophold hos garifunafamilier i Honduras.

'Language-nest'-metoden

Som tidligere nævnt er det primært 'language nest'-metoden, der anvendes i garifunaundervisningen, og metoden har især vist sig at give gode resultater i undervisningen af førskolebørn. 'Language nest'-metoden bygger på, at børn kan tilegne sig et tabt sprog ved at indgå i autentiske aktiviteter i lokalsamfundet i samvær med voksne, som har sproget som førstesprog. I tæt samarbejde med lokalsamfundet og skolen udvikles der en årskalender, og ud fra den planlægger lærerne de perioder og forløb, børnene skal indgå i. Det kunne f.eks. være deltagelse i hverdagssituationer såsom madlavning, såning/høst, fiskeri osv. – eller i danse og sange relateret til kulturelle begivenheder. Børnene deles op i grupper efter alder, og aktiviteterne planlægges i relation til deres alder. Lokalsamfundets aktive involvering er essentiel for, at 'language nest' kan udvikles og også forældrenes accept af, at læring også kan foregå uden for de traditionelle institutioner.

I den undervisning, der foregår i skolen, er sange, lege, mimik, dukketeater samt et veludviklet billedmateriale en vigtig del af undervisningen. Generelt er der fokus på, at børnene tilegner sig sproget gennem et forståeligt og begrænset input, og voksne fra lokalsamfundet, der taler sproget, indgår ligeledes i undervisningen i skolen og bidrager med historier og sange. Der er stor opmærksomhed på, at der ikke bliver stillet for store krav i forhold til børnenes egen produktion af sprog. Børnene skal af lyst begynde at bruge det sprog, de undervises i, de skal derfor ikke druknes, men derimod bades i sproget.

Generelt har brugen af 'language nest'-metoden givet gode resultater. Garifunabørnene har relativt hurtigt lært at forstå gari-

funa, men de har dog haft udfordringer med selv at skulle producere sprog. Man er derfor begyndt at rette større opmærksomhed mod børnenes muligheder for at afprøve og producere sprog og er derfor begyndt at undersøge, om og hvordan de i højere grad har mulighed for at bruge garifuna i autentiske, ikke planlagte undervisningssituationer.

Nødvendigheden af et inkluderende skolemiljø

De foreløbige resultater af revitaliseringsprogrammet viser, at hvis man ønsker at genindføre og også udvikle et dødt sprog, skal der udbydes undervisning i det. Gennem en veltilrettelagt undervisning, udført af veluddannede tosprogede lærere, har garifunabørn og -unge rent faktisk lært at tale garifuna, og de har udviklet et positivt forhold til både sprog og kultur. Det betyder, at arbejdet med at udvikle undervisningsmaterialer og curriculum fortsat skal prioriteres, og lærere skal løbende enten uddannes eller efteruddannes inden for det for fortsat at kunne forestå undervisningen. Samtidig skal forældresamarbejdet fortsat have høj prioritet, da forældrenes holdning til deres forfædres sprog er af afgørende betydning for deres børns lyst til at tilegne sig det. Og så skal uddannelsesinstitutionerne og autoriteterne reelt være positivt indstillet over for at have en flersproglig og flerkulturel elevgruppe. Det betyder, at også de undervisere, der ikke taler garifuna, eller ikke har en garifuna-baggrund, skal vise interesse for både sprog og kultur. Der skal kort sagt være et inkluderende miljø i skolerne, og lærerne har til opgave både at opstille sproglige og sociokulturelle mål.

For de oprindelige folk i Latinamerika medførte europæernes kolonisering opbygningen af en skole, der både var fremmedgørende og ekskluderende. I denne skole var der ikke plads til, eller ønske om, at inddrage de oprindelige folks sprog og kultur. Kort sagt ønskede man fra kolonimagtens side at udvikle nye etsprogede og monokulturelle stater, og man så mangfoldighed og flersproglighed som en hindring for dette. I Nicaragua har man som mål at udvikle et flersprogligt og flerkulturelt land. At kunne flere sprog ses derfor som en styrke – og garifunaernes sprog og kultur er der derfor også brug for.

Noter

1 FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder: www.ohchr.org/english/issues/indigenous/declaration.htm

2 Ley de Lenguas, Lov nr. 162, 1993.

3 Universidad de las regiones Autonomas de la Costa Caribe Nicaragiense.

Litteratur

Byram, Michael (2008). *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship. Essays and reflections*. Clevedon: Multilingual Matters.

Fishman, Joshua A. (2001). *Can Threatened Languages be Saved?* Clevedon: Multilingual Matters.

Francis, Norbert & Jon Reyhner (2002). *Language and Literacy Teaching for Indigenous Education. A bilingual approach*. Clevedon: Multilingual Matters.

Grenoble, Lenore & Lindsay Whaley (2006). *Saving Languages: An introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Heugh, Kathleen & Tove Skutnabb-Kangas (eds.) (2010). *Multilingual Education Works: From the periphery to the centre*. New Delhi: Orient Black Swan.

Koskinen, Arja & Vernadine López (2009). »La revitalización de la lengua y cultura Garifuna a través de la educación.« *Ciencia e Interculturalidad*, Volumen 5, Año 2, No. 2.

Meyer, Lois M. & Benjamín Maldonado Alvarado (eds.) (2010). *New World of Indigenous Resistance: Noam Chomsky and Voices from North, South and Central America*. San Francisco: City Lights Books.

Meyer, Lois M. (2009). *El Niedo de Lengus, Orientación para sus guías*. Movimiento Pedagógico.